

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВОЛИНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ЛЕСІ
УКРАЇНКИ
Факультет психології
Кафедра педагогічної та вікової психології**

**СИЛАБУС
нормативної навчальної дисципліни**

ПСИХОЛОГІЯ ДЕПРИВАЦІЇ

**підготовки магістра
спеціальності 053 Психологія
освітньо-професійної програми Психологія**

Луцьк – 2021

Силабус нормативної навчальної дисципліни «Психологія депривації»,
підготовки магістра галузь знань : 05 Соціальні та поведінкові науки,
спеціальність 053 Психологія, Освітньо-професійна програма : Психологія

Розробник: доктор психологічних наук, професор Гошовський Я.О.

Силабус затверджено на засіданні кафедри педагогічної та вікової психології
протокол №1 від 27 серпня 2021р.

Завідувач кафедри

Гошовський Я.О.

© Гошовський Я.О.

I. Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Галузь знань, спеціальність, освітньо-кваліфікаційний рівень	Характеристика навчальної дисципліни за навчальним планом 2021 року
Денна форма	Галузь знань: 05 Соціальні та поведінкові науки 053 «Психологія» Освітньо-професійна програма: Психологія, Освітній ступінь: магістр	Нормативна (Цикл професійної підготовки)
Кількість кредитів – 4		Рік підготовки: 1-й Семестр 1
Загальна кількість годин - 120		Лекції – 18 год. Практичні, семінарські - 16 год. Лабораторні -12 год. Самостійна робота – 64 год. Консульт.-10 Вид контролю: екзамен

Найменування показників	Галузь знань, спеціальність, освітньо-кваліфікаційний рівень	Характеристика навчальної дисципліни за навчальним планом 2021 роком
Заочна форма	Галузь знань: 05 Соціальні та поведінкові науки 053 «Психологія» Освітньо-професійна програма : Психологія Освітній ступінь: магістр	Нормативна (Цикл професійної підготовки)
Кількість кредитів – 4		Рік підготовки: 1-й Семестр 1
Загальна кількість годин - 120		Лекції - 6 год. Практичні, семінарські - 6 год. Лабораторні - 4 год. Самостійна робота - 90 консультації – 14 Вид контролю: екзамен

II. Інформація про викладача

Гошовський Ярослав Олександрович доктор психологічних наук
професор

професор кафедри педагогічної та вікової психології

+380509171793,

<https://uk.wikipedia.org/wiki> , <https://orcid.org/0000-0003-1026-386X> ,

<https://scholar.google.com.ua/citations>

Консультації відбуваються за графіком чергувань, кожний вівторок з 14.00 до 16.00 ауд.201. Якщо студенти потребують додаткової консультації, то час узгоджується з викладачем заздалегідь.

III. Опис дисципліни

1. Анотація курсу

Курс «Психологія депривації» спрямований на вивчення психологічних особливостей особистості в умовах різновидових обмежень розвитку (соціальна, сімейна, комунікативна, сенсорна, економічна та ін. депривації). Предметом вивчення навчальної дисципліни є депривована особистість, яка переживає різновидові та різномодальні обмеження онто- і соціо- генезу.

Пререквізити: Вивчення дисципліни базується на дисциплінах загального та професійного циклів підготовки попередніх років навчання. Для вивчення курсу студенти потребують базових знань з дисциплін «Загальна психологія», «Вікова психологія», «Соціальна психологія», «Спеціальна психологія», «Клінічна психологія», «Психодіагностика».

Постреквізити: Основні положення навчальної дисципліни повинні застосовуватися при вивченні навчальних дисциплін «Дитячий психоаналіз: діагностичний і терапевтичний ракурс», «Психологія коучингу».

Консультації відбуваються за графіком чергувань викладача, кожен вівторок з 14.00 до 16.00 ауд.201. Якщо студенти потребують додаткової консультації, то час узгоджується з викладачем заздалегідь.

2. Мета та завдання навчальної дисципліни

Метою навчальної дисципліни є ознайомлення студентів з психологічною специфікою впливу депривації як розімкнутого різновидового феномена на онто- і соціогенез особистості.

Завданнями вивчення курсу є:

- засвоєння базових теоретичних понять психології депривації,
- ознайомлення з методами емпіричного вивчення депривованих осіб,
- надання кваліфікованої професійної психологічної ревіталізаційної допомоги.

3. Результати навчання (Компетентності)

У процесі вивчення навчальної дисципліни магістри повинні набути таких компетенцій:

Загальних:

- ЗК1. Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях.
- ЗК2. Здатність проведення досліджень на відповідному рівні.
- ЗК3. Здатність генерувати нові ідеї (креативність).
- ЗК4. Уміння виявляти, ставити та вирішувати проблеми.
- ЗК5. Цінування та повага різноманітності та мультикультурності.
- ЗК6. Здатність діяти на основі етичних міркувань (мотивів).
- ЗК7. Здатність діяти соціально відповідально та свідомо.
- ЗК8. Здатність розробляти та управляти проектами.
- ЗК9. Здатність мотивувати людей та рухатися до спільної мети.

Спеціальних (фахових компетенцій):

- СК1. Здатність здійснювати теоретичний, методологічний та емпіричний аналіз актуальних проблем психологічної науки та / або практики.
- СК2. Здатність самостійно планувати, організовувати та здійснювати психологічне дослідження з елементами наукової новизни та / або практичної значущості.
- СК4. Здатність здійснювати практичну діяльність (тренінгову, психотерапевтичну, консультаційну, психодіагностичну та іншу залежно від спеціалізації) з використанням науково верифікованих методів та технік.
- СК5. Здатність організовувати та реалізовувати просвітницьку та освітню діяльність для різних категорій населення у сфері психології.
- СК6. Здатність ефективно взаємодіяти з колегами в моно- та мультидисциплінарних командах.
- СК7. Здатність приймати фахові рішення у складних і непередбачуваних умовах, адаптуватися до нових ситуацій професійної діяльності.
- СК8. Здатність оцінювати межі власної фахової компетентності та підвищувати професійну кваліфікацію.
- СК9. Здатність дотримуватися у фаховій діяльності норм професійної етики та керуватися загальнолюдськими цінностями.
- СК11. Здатність розробляти та впроваджувати інноваційні методи психологічної допомоги клієнтам у складних життєвих ситуаціях.

Програмовані результати навчання

- ПРН 2 Вміти організовувати та проводити психологічне дослідження із застосуванням валідних та надійних методів.
- ПРН 4 Робити психологічний прогноз щодо розвитку особистості, груп, організацій
- ПРН 6 Розробляти просвітницькі матеріали та освітні програми, впроваджувати їх, отримувати зворотній зв'язок, оцінювати якість.
- ПРН 7 Доступно і аргументовано представляти результати досліджень у писемній та усній формах, брати участь у фахових дискусіях
- ПРН 8 Оцінювати ступінь складності завдань діяльності та приймати рішення про звернення за допомогою або підвищення кваліфікації

ПРН 9 Вирішувати етичні дилеми з опорою на норми закону, етичні принципи та загальнолюдські цінності.

ПРН 12 Здійснювати аналітичний пошук відповідної до сформульованої проблеми наукової інформації та оцінювати її за критеріями адекватності.

ПРН 13 Здійснювати адаптацію та модифікацію існуючих наукових підходів і методів до конкретних ситуацій професійної діяльності.

4. Обсяг навчальної дисципліни (денна форма навчання)

Назви змістових модулів і тем	Усього	Лекц.	Прак. зан.	Лабор.	Сам. роб.	Ко нс.	Форма контролю / бали
Змістовий модуль I. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ВИВЧЕННЯ ДЕПРИВОВАНОЇ ОСОБИСТОСТІ							
Тема 1. Психологія депривації як соціально-психологічний феномен. Загальні питання психології депривації	22	4	4	2	2		реферати, робота в групах / 5б.
Тема 2. Історіогенез наукових уявлень про психічну депривацію	20	2	2	2	12	2	Опитування, ДС / 5б.
Разом за змістовим модулем I.	42	6	6	4	24	2	10б.
Змістовий модуль II. ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ РІЗНОВИДОВОЇ ДЕПРИВАЦІЇ							
Тема 3. Соціально-психологічні особливості різновидової депривації	26	4	4	4	12	2	реферати, робота в групах, опитування / 10б.
Тема 4. Основні психолого-педагогічні аспекти депривації особистості в навчально-виховних установах закритого типу. Закладова депривація	28	4	4	2	14	4	Опитування, реферати, робота в групах / 10б.
Тема 5. Ресоціалізація депривованої особистості	24	4	2	2	14	2	реферати, робота в групах / 5б.+ 5б. макс. за підготовку статті

Разом за змістовим модулем II	78	12	16	8	40	10	
Всього	120	18	16	12	64	8	40б.
Види підсумкових робіт							
МКР							60 б
Інше: магістри, які пропустили заняття мають можливість відпрацювати, виконавши індивідуальні завдання, реферати, конспекти. Здобувачі мають право отримати додаткові бали за участь у круглому столі, семінарі, підготовку статті та участь у конференції, яку проводить щорічно кафедра (макс.5б.).							

(заочна форма навчання)

Назви змістових модулів і тем	Усього	Лекц.	Прак. зан.	Лаб.	Сам. роб.	Конс.	Форма контролю / бали
Змістовий модуль I. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ВИВЧЕННЯ ДЕПРИВОВАНОЇ ОСОБИСТОСТІ							
Тема 1. Психологія депривації як соціально-психологічний феномен. Загальні питання психології депривації	21	2	2		15	2	
Тема 2. Історіогенез наукових уявлень про психічну депривацію	17				15	2	
Разом за змістовим модулем I.	38	2	2		30	4	
Змістовий модуль II. ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ РІЗНОВИДОВОЇ ДЕПРИВАЦІЇ							
Тема 3. Соціально-психологічні особливості різновидової депривації	30	2	2	2	20	4	реферати, робота в групах, опитування, ДС/ 15б.

Тема 4. Основні психолого-педагогічні аспекти депривації особистості в навчально-виховних установах закритого типу. Закладова депривація	25	1	2		20	2	реферати, робота в групах, опитування, ДС/ 15б.
Тема 5. Ресоціалізація депривованої особистості	27	1		2	20	4	Робота в групах, опитування, ДС/ 5б. +5 (додаткові бали)
Разом за змістовим модулем II	82	4	4	4	60	10	40б
Всього	120	6	6	4	90	14	40б.
Види підсумкових робіт							
МКР							60 б
Інше: магістри, які пропустили заняття мають можливість відпрацювати їх, виконавши індивідуальні завдання, реферати, конспекти. Додатково магістри можуть отримати 5б. за підготовку статті у кафедральний збірник, участь у конференціях, вебінарах, круглих столах (наявність сертифікату обов'язкова).							

5. Завдання для самостійного опрацювання

1. Особливості розвитку взаємин в закладах інтернатного типу.
2. Вивчення психічних особливостей розвитку особистості на різних вікових етапах.
3. Особливості розвитку різних психічних функцій; різних аспектів поведінки; проблем статевого виховання; медико-психологічних аспектів; психологічної допомоги сім'ям, що взяли на виховання дітей-сиріт.
4. Психологічна характеристики безпритульних дітей та дітей з притулку.
5. Вплив розлучення з матір'ю на розвиток особистості дитини.
6. Наслідки депривації для розумового й особистісного розвитку
7. Теоретичні методи вивчення психології депривації.
8. Емпіричні методи вивчення психології депривації.
9. Методи активного соціально-психологічного навчання підлітків (медіально-рефлексійний тренінг, навчально-рольові ігри тощо);
10. Методи математичної обробки даних (кореляційний, факторний, дисперсійний, кластерний аналіз).
11. Депривація стимульна (сенсорна);
12. Депривація значень (когнітивна);
13. Депривація емоційного ставлення (емоційна).
14. Депривація ідентичності (соціальна).
15. Особливості статевого розвитку вихованців в інтернаті.

6. Тематика рефератів

1. Психічна депривація в умовах соціального закладу
2. Психологічні особливості соціальної адаптації дітей в умовах депривації.
3. Психологічний супровід осіб із ознаками когнітивної депривації
4. Умови соціальної адаптації при корекції когнітивної депривації
5. Стратегії профілактики освітньої депривації
6. Форми допомоги психолога при корекції сенсорної депривації
7. Стратегії профілактики соціальної депривації в умовах інтернатного закладу
8. Форми психологічної допомоги при наслідках психомоторної депривації
9. Соціальна депривація як ізоляція – пенітенціарна психологія
10. Економічна депривація як феномен психології бідності
11. Комунікативна депривація як форма нестачі спілкування або перенасичення
12. Екстремальна депривація як прояв травматизації жертви катастроф
13. Професійна депривація та умови її профілактики
14. Форми компенсації при різних видах психічної депривації
15. Стратегії діагностики психічної депривації

УІІ. Політика оцінювання

Політика викладача щодо студента:

магістр повинен отримати бали під час занять (враховуються бали за групову та індивідуальну роботу, виступи, дискусію, тренінгові заняття, реферати, виступи на конференціях, круглих столах, вебінарах (наявність сертифікату) та підготовка статей з окресленої проблематики), якщо він присутній на занятті, або у час, відведений для відпрацювання і консультацій.

УІІІ. Політика щодо академічної доброчесності:

Магістр повинен дотримуватись академічної доброчесності:

- Самостійно виконувати навчальні завдання, завдання поточного та підсумкового контролю результатів навчання;
- Посилання на джерела інформації у разі використання ідей, розробок, тверджень, відомостей;

Дотримання норм законодавства про авторське право і суміжні права;
- дотримання принципів та положень Етичного кодексу психолога

[http://nsj.gov.ua/files/1448287570%D0%95%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%B9%20%D0%BA%D0%BE%D0%B4%D0%B5%D0%](http://nsj.gov.ua/files/1448287570%D0%95%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%B9%20%D0%BA%D0%BE%D0%B4%D0%B5%D0%BA%D1%81%20%D0%BF%D1%81%D0%B8%D1%85%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D0%B0.docx.pdf)

[BA%D1%81%20%D0%BF%D1%81%D0%B8%D1%85%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D0%B0.docx.pdf](http://nsj.gov.ua/files/1448287570%D0%95%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%B9%20%D0%BA%D0%BE%D0%B4%D0%B5%D0%BA%D1%81%20%D0%BF%D1%81%D0%B8%D1%85%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D0%B0.docx.pdf)

За порушення академічної доброчесності (плагіат, фальсифікація, списування, обман тощо) здобувачі освіти можуть бути притягнені до академічної відповідальності:

повторне проходження оцінювання (контрольна робота, іспит, залік тощо);
повторне проходження відповідного освітнього компонента освітньої програми; відрахування з Університету.

Усі письмові роботи перевіряються на наявність плагіату і допускаються до захисту із коректними текстовими запозиченнями не більше 25%.

Списування під час контрольних робіт та заліків заборонені (зокрема із використанням мобільних пристроїв).

Політика щодо перескладання: усі заняття магістри відвідують згідно розкладу навчального процесу, однак, якщо мають право на вільне відвідування, то можуть відпрацювати пропущені заняття під час індивідуальних консультацій або виконати письмово індивідуальні завдання (реферати, конспекти, підготовка статті).

ІХ. Підсумковий контроль

З навчальної дисципліни «Психологія депривації» передбачено екзамен. Загальна оцінка за курс складається як алгебраїчна сума оцінок за кожен з двох модулів: складається з балів, які отримує студент за навчальну діяльність – підготовку та виступи на практичних заняттях та виконання лабораторних робіт, підготовку статті та виступи на конференціях, семінарах, участь у вебінарах, круглих столах (40 балів). МКР оцінюється максимальною кількістю балів - 60. Якщо студент хоче покращити результат або отримав недостатньо балів, то він повинен з'явитись на екзамен і скласти його. Екзамен оцінюється від 0 до 60 балів. У такому випадку бали за поточне оцінювання сумуються з балами, отриманими на екзамені, а результати МКР не враховуються.

На екзамен виносяться питання, які потребують творчої відповіді та уміння синтезувати отриманні знання і застосовувати їх під час розв'язання практичних задач.

Екзамен проводиться в письмовій формі і включає три питання: 1 питання теоретичне передбачає ґрунтовний аналіз окресленої проблеми, 2 – питання прикладне передбачає використання теоретичних знань під час вирішення практичних задач, третє питання творче – вимагає креативного підходу у вирішення складної ситуації.

Х. Шкала оцінювання

Оцінка в балах за всі види навчальної діяльності	Оцінка
90-100	відмінно
82-89	Дуже добре
75-81	добре
67-74	задовільно
60-66	достатньо
1-59	незадовільно

XI. Рекомендована література та інтернет-ресурси

Основна література

1. Болтівець С. Чи потрібні нам школи соціальної реабілітації (неповноцінні фізично і психічно хворі діти) . *Директор школи*. 2001. № 10. С.7.
2. Бондаренко Г.И. Социально-эстетическая реабилитация аномальных детей. *Дефектология*. 1998. №3. С.12–19.
3. Бондаренко А.Ф. Психологическая помощь : теория и практика. Київ : Укртехпресс, 1997. 215 с.
4. Бридж Дж. До і після комунізму : західний погляд на догляд у громаді за дітьми-інвалідами в Україні. Соціальна політика і соціальна робота. 2000. № 34. С.21–36.
5. Бромет Е. Психічне здоров'я дітей, потерпілих внаслідок аварії на Чорнобильській АЕС : досвід епідеміологічного дослідження). *Соціологія : теорія, методи, маркетинг*. 1998. № 6. С.25–52.
6. Буянов М.И. Ребенок из неблагополучной семьи. Записки детского психиатра : кн. [для учителей и родителей]. Москва. : Просвещение, 1988. 207 с.
7. Бютнер К. Жить с агрессивными детьми. Москва : Педагогика, 1991. 144 с.
8. Валицкас Г.К. Самооценка у несовершеннолетних правонарушителей. *Вопросы психологии*. 1989. № 1. С.45–54.
9. Выговская Л.П. Эмпатийные отношения младших школьников, воспитывающихся вне семьи : автореф. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.07 „Педагогическая и возрастная психология”. Киев., 1991. 22 с.
10. Гошовський Я. Ресоціалізація депривованої особистості : монографія. Дрогобич: Коло, 2008. 480 с.
11. Дадонкин А.С. Церква як засіб ресоціалізації засуджених. *Організація соціальної роботи з молоддю, що повернулася з місць позбавлення волі*. Сімферополь : Кр ЦССМ, 2001. С.8.
12. Данилова Т.В. Організація психолого-педагогічної реабілітації, соціальної адаптації та професійного навчання в умовах санаторію “Хаджибей” для дітей з ДЦП . *Теоретико-методологічні проблеми генетичної психології : матеріали Міжнародної наукової конференції, присвяченої 35-річчю наукової та педагогічної діяльності академіка С.Д. Максименка (17-18 грудня 2001 р., м. Київ)*. Т.4 Київ: Міленіум, 2002. С. 93-96.
13. Дебольский М.Г. Проведение социально-психологических тренингов в уголовно-исполнительной системе: учебное пособие. Москва : Акад. управления МВД России, 1996. 235 с.
14. Димитров А.В., Сафронов В.П. Основы пенитенциарной психологии: учебное пособие. Москва : Московский психолого-социальный институт, 2003. 176 с.
15. Діти “групи ризику” : психологічні, соціальні та правові аспекти [упоряд. : Москва. Авдієвська]. Київ : Міський психологічний центр, 2001. 192 с.

Додаткова література

1. Виноградова Е.В. Особенности межличностных отношений в детских домах

- и школах-интернатах: дисс. ... канд. психол. наук. Москва, 1992. 150 с.
2. Вірна Ж.П. Мотиваційно-сміслова регуляція у професіоналізації психолога : монографія. Луцьк : РВВ “Вежа” Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2003. 320 с.
  3. Глоточкин А.Ю. , Пирожков В.Ф. Эмоции и чувства человека, лишённого свободы . Москва : Типография Высшей школы МВД СССР, 1970. 46 с.
  4. Говорун Т.В. Проблема ресоціалізації прийомних дітей із досвідом сексуальної травматизації. *Психологія : зб. наук. праць НПУ імені М.П. Драгоманова*. 2000. Вип.11. С.121–128.
  5. Гордеева О.В., Финикова Г.Н. Аналитическая интроспекция и кратковременная сенсорная депривация как методы изменения состояния сознания . *Вопросы психологии*. 2005. № 6. С.72–81.
  6. Гордеева О.В. Изменение состояния сознания при сенсорной депривации. *Вестник МГУ. Серия 14. Психология*. 2004. № 1. С.79–87; №2. С.66–83.
  7. Канишевська Л. Специфіка виховання соціальної зрілості учнів шкіл-інтернатів для дітей-сиріт. *Соціологія : теорія, методика, маркетинг*. 1999. № 4. С.77– 84.
  8. Карасева Н.И. Психологические особенности развития коммуникативных способностей у подростков, оставшихся без попечения родителей : автореф. дисс. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.07 „Педагогическая и возрастная психология”. Киев , 1991. 18 с.
  9. Кігічак А.В. Реабілітація неповносправних дітей в Україні. *Медична реабілітація, курортологія, фізіотерапія*. 1999. № 1 (17). С.29–51.
  10. Князев Е.А. Педагогика и психология социальной депривации (исторический аспект). *Вопросы психологии*. 1993. № 3. С. 39–47.
  11. Кондратьев М.Ю. Подросток в системе межличностных отношений закрытого воспитательного учреждения. Москва : Просвещение, 1994. 280 с.
  12. Кондратьев М.Ю. Социальная психология закрытых образовательных учреждений . Санкт-Петербург: Питер, 2005. 304 с.
  13. Кондрашин В.И. Совершенствование социальной адаптации детей-сирот младшего школьного возраста с задержкой психического развития в условиях школы-интерната : дисс. ... канд. психол. наук. 1992. 160 с.
  14. Коношенко С.В. Депривації вихованців центру реабілітації дітей-сиріт та дітей, які залишилися без опіки батьків . *Теоретико-методологічні проблеми генетичної психології: матеріали Міжнародної наукової конференції, присвяченої 35-річчю наукової та педагогічної діяльності академіка С.Д. Максименка (17-18 грудня 2001 р., м. Київ)*. Т. 2. Київ : Міленіум, 2002. С.151-154.
  15. Крейдун Н.П. Психологическое содержание криминогенного комплекса личности и его динамика в условиях изоляции от общества (на материале несовершеннолетних правонарушителей) : автореф. дисс.канд. психол. наук : спец. 19.00.05 „Социальная психология”. Київ, КГУ, 1991. 19 с.
  16. Лангмейер И. Психическая депривация в детском возрасте / И. Лангмейер; пер. Г.А. Овсянникова. Изд. 1-е русск. Прага : ЧССР : Авиценум. Медицинское издательство, 1984. 334 с.
  17. Лебединский В.В. Нарушения психического развития у детей. Москва : Изд-во Моск. ун-та, 1985. 166 с.
  18. Лишенные родительского попечительства : [хрестоматия, учебное пособие

- для студентов педагогических институтов] / ред.-сост. : В.С. Мухина. Москва : Просвещение, 1991. 223 с.
19. Лобков Ю.Л. Социально-психологические аспекты эффективности помощи подросткам и юношам в условиях социальной депривации : автореф. дисс. канд. психол. наук. Москва, 1998. 21 с.
20. Максимова Н.Ю. Психологія адиктивної поведінки : навч. посіб. Київ : Видавничо-поліграфічний центр “Київський університет”, 2002. 308 с.
21. Мухина В.С. Психологическая помощь детям, воспитываемым в учреждениях интернатного типа. Вопросы психологии. 1989. № 1. С.32–39.
22. Осьмак Л.П. Психологические особенности самоутверждения подростков (в условиях семейного воспитания и воспитания в школах-интернатах для детей-сирот и детей, оставшихся без попечения родителей) : дисс. канд. психол. наук. Київ, 1990. 164 с.
23. Паршина Т.Б. Нервно-психическое напряжение у педагогически запущенных подростков в условиях ограниченного общения : дисс. канд. психол. наук. Львів, 1991. 168 с.
24. Пирожков В.Ф. Криминальная психология. Психология подростковой преступности. Кн. 1. Москва : УРАО, 2000. 350 с.
25. Пирожков В.Ф. Криминальная психология : Подросток в условиях социальной изоляции. Кн. 2. Москва : УРАО, 1998. 280 с.
26. Подростковая судебная психиатрия / Под ред. В.А. Гурьевой. Москва : Медицина, 1998. 349 с.
27. Прихожан А.М., Толстых Н.Н. Дети без семьи. Москва : Педагогика, 1990. 160 с.
28. Психическое развитие воспитанников детского дома / под ред. И.В. Дубровиной, А.Г. Рузской. Москва : Педагогика, 1990.
29. Психологические рекомендации по воспитанию детей в домах ребенка, детских домах и школах-интернатах (методические разработки). / отв.ред. И.В. Дубровина, А.Г. Рузская, Д.И. Фельдштейн. Москва : Педагогика, 1986. 49 с.
30. Психологическое изучение детей в школе-интернате / под ред. Л.И. Божович. Москва : Изд. АПН РСФСР, 1960. 108 с.
31. Психологічні особливості розвитку особистості дитини в умовах інтернатного закладу : метод. реком. Київ : РНМК, 1992. 43 с.
32. Рюмшина Л.И. Психологические особенности познания других людей детьми, воспитываемыми в детском доме : дисс.канд. психол. наук. Москва, 2001. 165 с.
33. Синьов В.М. Педагогічні основи ресоціалізації злочинців / Синьов В.М., Радов Г.О., Кривуша В.І., Беца О.В. Київ : МП “Леся”, 1997. 272 с.
34. Строганова Т.А. Влияние ранней зрительной депривации на формирование системы контроля состояний мозга в раннем онтогенезе / Строганова Т.А., Посикера И.Н., Сергиенко Е.А., Строганова Т.А. *Журнал ВНД*. 1995. Т. 45. № 1. С.66–76.
35. Стрюк К.І. Особливості спілкування дітей-сиріт в умовах дитбудинку / *Педагогіка і психологія*. 1999. № 3. С.72–77.
36. Фрейре П. Педагогіка пригноблених. Київ : Юніверс, 2003. 168 с.
37. Фурманов И.А. Психологические особенности детей, лишенных родительского попечительства . Минск, 1999. 250 с.

38. Ядвиршис Л.А. Преодоление депривации у детей в деятельности педагога
Брянск : БИПКРО, 1997. 54 с.